

Ганна КІСЛІЦЫНА:

«Некаторыя дэталі

робяць постаці пісьменнікаў бліжэйшымі»

Пра каштоўнасць слова здаўна складзена шмат прыказак і прымавак. Нездарма — дастаткова далучыцца да беларускага слова праз кнігі. Але беларуская літаратура — гэта больш чым проста прыгожае пісьменства, хоць і яно само па сабе прыцягальнае. У нашай літаратуры не вельмі шмат аўтараў, якія пісалі дзеля чыстай красы, лічыць Ганна Кісліцына, доктар філалагічных навук, загадчык аддзела тэорыі і гісторыі літаратуры Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Зусім не проста так літаратуру даследуюць на высокім навуковым узроўні: яна фіксуе рэчаіснасць, адпаведна, фіксавала працэсы і этапы становлення нашай дзяржаўнасці. У розныя часы даследчыкі звярталі ўвагу: каб лепш разумець сваю краіну, трэба чытаць яе кнігі. Пра задачы літаратуразнаўцаў і рысы дзяржаватворчасці ў літаратурным працэсе была наша размова:

што краіна са сваёй адметнай гісторыяй — моцная краіна.

Цікавае да літаратуры ідзе хвалямі. Увага да філалогіі ўзнікае кожны раз, калі паўстае пытанне незалежнасці дзяржавы. Так, у 20-я гады XX стагоддзя паўстаў Інбелкульт, першая беларуская навуковая арганізацыя, якая была рэарганізаваная ў Беларускую акадэмію навук. З нагоды 100-годдзя гэтай арганізацыі сёлета праводзілася шмат канферэнцый у межах Года гістарычнай памяці. З іх вынікае, што Інбелкульт сёння — гэта ўзор таго, як могуць мабілізавацца творчыя, культурныя і навуковыя асяродкі, калі перад імі стаіць задача нацыянальнага адраджэння і калі ім даецца рэальная магчымасць рэалізаваць свой патэнцыял. Рэалізаваць даўнюю мару беларусаў пра стварэнне сваёй уласнай гуманітарыстыкі. Інбелкульт — гэта сімвал таго, што ўздым свядомасці можа ствараць чыду, якім, уласна кажучы, і было з'яднанне супольнасці аднадумцаў у арганізацыю, якая стала і даследчым інстытутам, і асветніцкай установай, і прыстанішчам для творчай арганізацыі «Маладняк». Але перш за ўсё пляюкай, якая фарміравала вобраз самой Беларусі. Як вядома, Інбелкульт быў параджэннем уздыму нацыяльнага духу, але ў сваю чаргу ён і сам выклікаў цэнтрабежныя сілы, якія праз гэтую ўвагу да думкі і меркавання шырокіх мас спарадзілі веру людзей, далёкіх ад акадэмічнай навукі, ва ўласныя сілы, важнасць іх мясцовых мікрадаследаванняў і тым самым спрыялі ўздыму незвычайнай цікавасці да гісторыі, мовы і культуры краіны.

можам узаўяляць не толькі яго гісторыю ў перакладзе блізкіх і родных, як было раней, але дадаём фотаздымкі, сканы дакументаў, знойдзеных у архіве. Гэта вельмі добра ўздзейнічае на чытачоў, таму што яны разам з навукоўцамі знаходзяцца ў інтэрактыўнай працы: разумеюць, як ішла думка даследчыка, калі ён рабіў тыя ці іншыя высновы.

5. ПАПУЛЯРЫЗАЦЫЯ КАШТОЎНАГА

— Сёння шмат цікавых маладых даследчыкаў, асабліва спецыялістаў ў гісторыі літаратуры, якія з п'яэтама адносяцца да папярэдняга. Гэта паказала і нядаўняя канферэнцыя, прысвечаная Генадзію Кісялёву, які займаўся гісторыяй літаратуры, Скарынам, XIX стагоддзем. Удзельнічалі людзі, якія сядзяць у архівах, тыя, хто можа расказаць пра мінулае ў дэталі. Распавесці, напрыклад, якой была дачка сьлёзнага беларускага драматурга Каміла Марцінкевіч. У яе неверагодны лёс, пра які трэба пісаць кніжку ці здымаць фільм, бо гэты гісторыя пра палыміяную душу, якая шукала сябе, пра вялікае каханне, пра яе адносіны з бацькам, якія былі вельмі няпростыя. І сам Дунін-Марцінкевіч — чалавек, які прадстаўляе Мінск XIX стагоддзя. Яго тут усе ведалі, многія не любілі, таму што ён быў авантурыстам. Было шмат цікавых выступленняў, напрыклад, пра запісы Мараўскага, які апісваў Вільню XIX стагоддзя, асяродак філаматаў і філарэтаў, раскрываў прычыны канфлікту паміж імі і тагачаснымі ўладамі. Успаміны Мараўскага перакладаюцца, іх, канешне, трэба выдаць, бо гэты найярчэйшая старонка беларускай гісторыі, пададзена яе відавочцам.

Але цяжка знайсці выдаўцоў на падобныя кнігі. Каб кніжкі раскупалі, трэба рэклама. А каб яна была, трэба, каб гэтыя імёны ведалі. Атрымліваецца замкнёнае кола. Магчыма, патрэбная серыя з невялікім тыражом, у якой бы друкаваліся важныя для нашай гісторыі дакументы, інакш потым мы зноў будзем, як і нашы папярэднікі, кожныя паўстагоддзі адкрываць адных і тых жа аўтараў. Тым больш што ёсць ахвотнікі, якія ўсё гэта перакладаюць на валанцёрскіх пачатках. Пашыраць уяўленне пра сваю літаратуру і культуру — гэта і ёсць наш абавязак перад гісторыяй, перад папярэднікамі.

Калі гаворыш пра нешта новае, то вельмі рэдка знаходзіш водгук. Мне здаецца, што казка пра курку Рабу і разбірае яечка — гэта гісторыя пра навуку. Калі людзі не ведаюць, што такое золата, то ім лепш звычайнае яйка, бо невядома, што рабіць з залатым. Тое ж самае з новымі навуковымі ведамі: не адразу зразумелая іх каштоўнасць. Патрэбна папулярызаваная. У выдавецтве «Беларуская навука» няма рэкламшчыкаў, адпаведна, усё кладзецца на плечы саміх навукоўцаў. Але праблема ў тым, што не так многа пляцовак, дзе можна расказаць пра літаратуру. Трэба, каб гэты механізм быў больш адладжаны. Так, інтэрнэт — як варыянт, але ў ім усё хутка мяняецца, шмат што можа згубіцца. Таму паперу нішто не заменіць.

6. СУВЯЗЬ З ЖЫЦЦЁМ

— Сёння літаратуразнаўства трохі іншага тыпу. Нарэшце яно стала займацца ў тым ліку пытаннямі эстэтычнымі. Напрыклад,

Яўген Гарадніцкі вывучае, як зроблены твор, яго эстэтыку. Ён даследуе, напрыклад: чаму мы любім Караткевіча? Падрэзана разбірае сістэму вобразаў, матывы, колеры. Згодна з яго высновамі, любоў да пісьменніка складаецца з таго, што менавіта такі тып вобразнасці падабаецца чытачам, такія фарбы актуальныя для тых, хто жыве на гэтай зямлі, такія гукі і наогул мелодыка тэксту. У літаратуразнаўцаў нарэшце з'явілася мажлівасць маруднага чытання — вядомы метады, каб паглыбіцца ў канкрэтны твор, а не ахопліваць літаратуру пэўнага перыяду. Так, Валер Назараў, лаўрэат Нацыянальнай прэміі па літаратуразнаўстве, напісаў кніжку пра Андрэя Мрыя. Павольнае чытанне дае магчымасць даследаваць кожнае слоўка, прасачыць, як творчасць перасякаецца з лёсам, з месцам працы, з абставінамі сям'і. Архіўныя дакументы, прыватная перапіска, інбелкультуаўскія паперы дазваляюць даследчыку адкрыць не толькі новае ў змесе, але і перасэнсаваць значэнне пісьменнікага псеўданіма.

Біяграфічны метады наогул адпавядае выклікам часу. Напрыклад, у гламурных часопісах мы бачым запыт на гісторыю лёсаў не толькі зорак, але і на прыватныя гісторыі пісьменнікаў. Хто з кім жанаты, дзе працаваў, як адпачываў, які меў дом. Як звалі сабакку Маякоўскага, які быў агульны з Ліліяй Брык. Калі нехта пра гэта піша, значыць, некаму гэта цікава. І нашы літаратуразнаўцы могуць адказаць на падобныя пытанні. Сёння мы ведаем, у якія шахматы гулялі Якуб Колас з Янкам Купалам, на якім аўтамабілях іх вазілі. Некаторыя дэталі робяць постаці пісьменнікаў бліжэйшымі. Напрыклад, тое, што Колас страшэнна любіў збіраць грыбы. Гэта вельмі па-беларуску, бо збіраць грыбы — наша нацыянальнае хобі. Стварэнне чалавечых, зразумелых жыццяпісаў класікаў — гэта таксама важная місія літаратуразнаўства, якая звязвае яго з рэальным жыццём.

7. ПРЫЗНАНЫЯ АЎТАРЫТЭТЫ

— На жаль, бывае так, што вельмі таленавітыя людзі знікаюць з поля зроку. Іншым разам перачытваеш твор і не разумееш: а што не так? Чаму ніхто не гаворыць пра гэты выбітны тэкст? Усё ж зроблена ідэальна. Колькі гісторыя пра тое, што рукапісы згарэлі ці на гарышчышы пагрызлі! Часам узнікае божая рука, якая прыводзіць да невядомага ці малавядомага тэксту нейкага даследчыка альбо папулярызатара. Так, вельмі таленавітыя Анатоль Сербантовіч, пратэчна невядомы звычайнаму чытачу. Хоць згадваў яго ў сваім «Паэтычным слоўніку» Вячаслаў Рагойша, займаўся выданнем яго твораў Сяргей Кавалёў. Шыкоўная вобразнасць, чароўны гукі, зразумелыя любому беларусу тэмы. Але ўсё роўна няма народнай вядомасці, нягледзячы на тое, што былі цудоўныя апекуны ў яго творчасці. Ёсць лёс — і ўсё, што б ты ні рабіў, шырокай вядомасці не будзе. І гэта не залежыць ад якасці. Таму пісьменнікам не варта спадзявацца, што літаратуразнаўцы іх высуnúць на паверхню. У гісторыі літаратуры свае законы, не ўсё залежыць ад нас. Хоць, канешне, шмат што залежыць...

Запісала Ларыса ЦІМОШЫК.
Поўны тэкст чытайце на сайце zviazda.by.

1. ВЫСОКІЯ МЭТЫ

— Калі паглыбіцца ў гісторыю беларускай літаратуры, то будзе відавочна, што пісьменнікі ў нас ніколі не кіраваліся жаданнем толькі развесяліць ці выхаваць. Кожны раз, калі яны браліся за пяро, то мелі больш значныя мэты. Ужо ў першых палемічных творах — рэлігійных і свецкіх — паўставалі пытанні дзяржаўнасці. Чаму? Таму што пісалі іх людзі высокадукаваныя, яны працавалі пры тых, хто трымаў уладу. Адпаведна, жылі іх зацікаўленасцямі, былі ў сферы дзяржаўных інтарэсаў. Леталісы і сказаны адлюстроўвалі, сярод іншага, узаемаадносіны паміж краінамі. Думанне на дзяржаўным узроўні ў прынцыпе характэрнае для літаратуры, і не толькі апошніх стагоддзяў. Наадварот — нашы пісьменнікі разнаваліліся хіба ў XX стагоддзі: сталі думаць пра сябе як аб прыватным чалавеку, пачалі пісаць лірычныя вершы і г. д. Гэта добра прасочваецца ў кнізе Івана Саверчанкі «Міжнароднае супрацоўніцтва Беларусі», дзе ёсць глава пра знешнюю палітыку Беларусі з IX—XX ст.ст., у якой выкарыстоўваюцца літаратурныя матэрыялы. Прынцып лічыць, што беларуская мастацкая літаратура вырасла з фальклору толькі ў XIX стагоддзі, хоць і да гэтага мелі вялікі пласт перакладных твораў. Працэс вывучэння, збірання і перасэнсавання спадчыны звязаны з дзейнасцю філаматаў і філарэтаў, якія ў свой час выбудавалі нацыянальны светагляд і марылі пра самастойную дзяржаву. Тыя з іх, хто прыязджаў з Вільні дадому, збіралі фальклор, запісвалі паданні. Можна казаць, што рамантызм як стиль вырас у нас з фальклору.

Пачынальнік беларускай літаратуры Францішак Багушэвіч па адукацыі быў юрыст, яго творчасць і грамадская дзейнасць будзілі самасвядомасць беларусаў, а ідэі леглі ў падмурак беларускага нацыянальна-вызваленчага руху пачатку XX ст. Вінцэс Дунін-Марцінкевіч, які быў служачым у Мінскай крэм'янальнай палаце, таксама марыў пра справядлівасць у грамадстве. Кожны з нас ведае «Пінскую шляхту», дзе ёсць сцена суда, — па сутнасці, гэта пра ўзаемаадносіны чалавека і дзяржавы. Нездарма імёны нашых класікаў згадваюцца сёння ў лекцыях па праве. Яны займаліся не толькі вершамі ці апрацоўкай фальклору, але і пісалі публіцыстычныя і літаратуразнаўчыя артыкулы. Ідэі дзяржаўнага будаўніцтва ў XX ст. знаходзім мы і ў творчай спадчыне Янкі Купалы, Якуба Коласа, Луцкевічаў, Язэпа Лёсіка, Вацлава Ластоўскага.

2. МОЎНАЯ ПРАСТОРА

— Гісторыя літаратуразнаўства Беларусі раней абпіралася выключна на тэксты, створаныя на беларускай мове. Між тым сёння ў нас ёсць усе падставы гаварыць, што і літаратурная крытыка, і літаратуразнаўства, як і прыгожае пісьменства Беларусі, заўсёды былі шматгалоснымі, бо ствараліся ў краіне, дзе на працягу не аднаго стагоддзя гаварылі на розных мовах. Ігнараванне гэтага факта вяло да таго, што з поля навуковага зроку выпадалі не толькі шматлікія тэксты, але і асобныя жанры, бо беларуская мова да пэўнага часу не была мовай навукі. Асэнсаванне літаратурных працэсаў раней было ўключана ў сферу філасофіі, эстэтыкі, гістарычных штудыяў, таму, напрыклад, структура тэксту, выразныя сродкі мовы разглядаліся ў межах такіх пераважна прыкладных дысцыплін, як, напрыклад, рыторыка. Калі мы звернемся да прац 20-30-х гадоў XX стагоддзя, то зразумеем, што выбар на карысць адной мовы быў свядомы і выкліканы жаданнем стварыць нацыянальную дзяржаву.

Сёння мы павінны вярнуць тых аўтараў, якія ў нас нарадзіліся, гадаліся, працавалі. Тым больш што суседнія дзяржавы ад нас увесь час нешта адшчыкваюць, а мы аддаём, бо напісана не па-беларуску. Але калі мы адмаўляемся ад нейкіх імёнаў, то аказваецца, што мы адмаўляемся ад нейкіх стыляў. Напрыклад, Адам Бабарэка казаў, што, калі пайсці за некаторымі навукоўцамі, якія гатовыя да нас усё цягнуць, высветліцца, што ў нас ёсць і сентыменталізм — у Дуніна-Марцінкевіча, і рамантызм — у Міцкевіча, Рыпінскага і Баршчэўскага. А калі так, то знойдзецца яшчэ і «мастацтва дзеля мастацтва» — у Купалы і Багдановіча. Сёння мы разумеем, што гэтая разнастайнасць вельмі важная, бо фарміруе погляд на нацыянальную культуру, якая насамрэч была развітой. Таму неабходна дадаваць у падручнікі імёны тых, хто пісаў на іншых мовах, пры гэтым паважаючы і ставячы сваю на першае месца.

3. УРОКІ ГІСТОРЫІ

— На лаціне былі напісаны паэмы Яна Вісліцкага і Міколы Гусоўскага. У гісторыі літаратуры 1977 года было ўсяго пару абзацаў пра гэтыя творы. Нават «Песня пра зубра» да апошняга доўгі час не лічылася часткай беларускай культуры. Надрукавалі яе ў перакладзе Язэпа Семяжона толькі ў 1968 годзе. Між тым у іх увабляецца ідэя моцнай самастойнай дзяржавы. І вось менавіта таму такім важным з'яўляецца літаратуразнаўства: яно дае ўсведамленне пра тое,